



Ігор Митрофанов,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих
юридичних наук Кременчуцького національного
університету імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-1967-1985



Анастасія Уманська,

асистент кафедри фундаментальних і галузевих
юридичних наук Кременчуцького національного
університету імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-6166-5802

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-47-11>

УДК 342.1

Функції юридичної науки

Постановка проблеми. Модерновий соціум не може нормально розвиватися й існувати без науки. У процесі соціальної, економічної, політичної, технологічної, екологічної кризи наука виступає основним фундаментом для вирішення найсуттєвіших проблем. Крім того, політичний, економічний, соціальний стан держави, зокрема суспільства, безпосередньо залежить від перспективи правничої науки тому, що успіх інноваційного розвитку, фінансової стабільності і т.д. неможливий без наукових досліджень в галузі юриспруденції. На сучасному етапі розвитку України наука має враховувати та вчасно реагувати на питання та виклики, що визнаються актуальними в різних сферах життєдіяльності

соціуму. Саме тому в історичній перспективі наука перетворюється на продуктивний інструментарій розвитку суспільства та найважливіший соціальний інститут, інакше кажучи, набуває однієї із форм громадської свідомості та вміщує взаємовідносини між різними вченими, науковими установами, органами державної влади й управління, а так само визначає аксіологічні моменти науки. Саме тому актуалізуються проблеми визначення виконуваних юридичною наукою функцій сьогодні.

Аналіз останніх публікацій. З'ясуванням проблем поняття та функцій науки, в тому числі юридичної науки, займались як національні, так і закордонні науковці, зокрема

А.М. Бернюков, В.В. Булгаков, В.Д. Бабкін, Ю.М. Бондар, С.Д. Гусарєв, О.В. Зайчук, М.С. Кельман, Д.А. Керімов, М.І. Козюбра, О.Л. Копиленко, В.В. Костицький, М.В. Костицький, Л.О. Луць, В.С. Нерсесянц, Ю.М. Оборотов, В.В. Оксамитний, Н.М. Оніщенко, А.В. Поляков, П.М. Рабінович, В.М. Селіванов, О.Ф. Скакун, О.Д. Тихомиров, І.В. Чечельницький, О.Ф. Черданцев, Ю.С. Шемшученко, В.В. Шишко та ін. Проте багато вчених до функцій юридичної науки відносить, наприклад, виховну функцію, яка в цілому не притаманна пізнавальній діяльності та процесу накопичення наукових знань. Коли і кого виховує юридична наука залишається загадкою.

Отже, **метою цього дослідження** є визначення основних функцій юридичної науки, тобто основних напрямів наукової діяльності в сфері юриспруденції, що віддзеркалюються в її завданнях (меті). Для цього нами в науковій статті використано загальнонаукові методи системного аналізу та синтезу.

Виклад основного матеріалу. Функції (від лат. *functio* – здійснення, виконання) науки – це основні напрями наукової діяльності, що віддзеркалюються в її завданнях (меті). Кожна з юридичних наук, у тому числі й теорія держави та права, виконує характерні власне її специфічні функції, що визначаються особливостями її предмета, а з іншого боку, – спираються на суспільне життя та практичну діяльність, взаємодіючи з іншими юридичними науками. Наприклад, «функції теорії держави та права – це основні напрями її наукової та навчальної дії на державно-правову дійсність, що визначають і характеризують сутність, зміст, соціальну роль, завдання і мету теорії держави та права в системі юридичних наук» [1, с. 26].

Загальновідомо, що основною функцією будь-якої науки є виробництво, накопичення наукових знань

як знань об'єктивних, обґрунтованих і перевірених. Цю функцію прийнято називати гносеологічною (пізнавальною). Це пов'язано з тим, що пізнання вважається найвищою формою віддзеркалення «об'єктивної дійсності, процесом вироблення істинних знань. Воно покликане прокласти шлях практиці та надати теоретичні основи для вирішення прикладних проблем у різних сферах людської діяльності» [2, с. 10]. У межах цього загального напрямку можна виділити такі конкретніші функції.

Теоретико-пізнавальна функція спрямована на вироблення нового юридичного знання і полягає в тому, що юридична наука: 1) накопичує знання, систематизує їх, дає висновки про закономірності еволюції держави і права, розкриває джерела і механізми функціонування та розвитку держави і право творення; 2) наводить науково обґрунтовані висновки щодо розуміння перспектив розвитку держави в цілому і окремих сфер її діяльності, визначають реальні шляхи та методи наукової перебудови державно-правової дійсності; 3) здійснює теоретичний аналіз пізнавальної діяльності суспільства, виявляє нові закономірності й тенденції, виробляє теорію і методологію пізнання державно-правової дійсності; 4) виконує інформаційні завдання, що дає змогу одержати первинні дані про індивідів та спільноти, їх потреби, інтереси, цінності, орієнтації, мотиви, факти реальної поведінки, громадську думку тощо, тобто створюють інформаційну базу для пізнання державно-правової дійсності.

Емпірико-описова функція юридичної науки відповідає емпіричному рівню пізнання, логічно первісному етапу наукового дослідження. Здійснення вказаної функції покликано забезпечити наукове теоретичне пізнання (виступає як фундамент для теоретичного рівня пізнання) фактичних матеріалів, емпіричних даних

про досліджувані явища. Емпіричними фактами (явищами державно-правової дійсності) є й окремі нормативні акти, норми права, різного роду юридичні факти, діяльність, пов'язана з правотворчістю, систематизацією законодавства, правореалізацією, результати дії нормативних актів, структура, кадровий склад і діяльність державних органів із здійснення тих чи інших функцій держави, правосвідомість окремих соціальних груп, стан кримінальної активності окремих громадян тощо. Основним методом одержання емпіричних даних у юридичній науці є спостереження (безпосереднє, але частіше опосередковане). Експеримент має обмежене значення. Одержанню емпіричних даних у юридичній науці слугує також метод інтерпретації окремих нормативних актів і норм права, що дає відомості про первинні правові явища (норми права, нормативні акти), первинні елементи системи права і системи законодавства. Інтерпретація цих елементів – це шлях до отримання даних про зміст емпірико-правового явища, на яких ґрунтується подальше поглиблене вивчення норм права і права в цілому на теоретичному рівні (аналіз структурного складу норми права, виявлення істотних ознак, властивій будь-якій нормі права, системний підхід до права в цілому тощо). Тлумачення дає емпіричний матеріал для наступних дій, охоплених даною функцією (наприклад, для класифікації норм права і нормативних актів), а також для інших методів, наприклад для порівняльного правознавства, тому що порівняння норм інститутів права припускає насамперед їхню інтерпретацію, одержання даних про зміст порівнюваних інститутів.

Опис як наукова операція полягає у систематизації, описі та нагромадженні одержаного дослідного матеріалу у вигляді аналітичних нотаток, різноманітних звукових звітів, статей, книг, комп'ютерних матеріалів тощо.

Вивчення їх дає змогу відтворити картину життєдіяльності тих державно-правових об'єктів, що вивчаються. На основі цих досліджень створюється емпіричний базис відповідної науки. При цьому певну роль відіграють повсякденні, філософські і попередні наукові знання, необхідні для планування і правильної, цілеспрямованої постановки експерименту чи спостереження, відкриття емпіричних законів, формування класифікацій і т.п. Слід також вказати, що вихідним пунктом сучасної науки слугує не факти самі по собі, а теоретичні схеми, концептуальні каркаси дійсності, тобто різного роду постулати, концептуальні моделі, аксіоми, принципи та ін. Це пов'язано з тим, що емпіричний рівень пізнання лише з точки зору логіки може розглядатися як початкова стадія будь-якого наукового пізнання. Емпіричне пізнання на практиці відбувається на базі вже існуючого теоретичного базису науки, що багато в чому перед-визначає емпіричні дослідження. Наприклад, стан кримінальної активності мешканців міста Кременчука на емпіричному рівні необхідно досліджувати виходячи з певних теоретичних даних таких наук, як соціологія кримінального права та кримінальне право. Вказані теорії є основою планування і методики такого дослідження, аналізу і синтезу, систематизації й узагальнення матеріалів емпіричного вивчення стану кримінальної активності. У свою чергу ці матеріали, систематизовані й узагальнені, складають емпіричне підґрунтя для розкриття певних закономірностей і наукового теоретичного пояснення сутності відповідних об'єктів дослідження (закономірностям учинення кримінальних правопорушень в Кременчуці).

Аналітична функція (функція пояснення) розглядається як одна з основних функцій юридичної науки, що належить до теоретичного рівня пізнання державно-правової дійсності.

Єдиним завданням цієї функції є розкриття природи досліджуваних об'єктів, здійснюване через пізнання відносин і зв'язків цієї природи з іншими сутностями чи через пізнання їх внутрішніх відносин. Розкриваючи закономірності, зв'язки і відносини досліджуваних об'єктів, наука тим самим пояснює саму сутність цих об'єктів. Характер пояснення залежить від особливостей закономірних, існуючих відносин і зв'язків аналізованого об'єкта. У сфері державно-правових явищ можливі атрибутивні, структурні, причинно-наслідкові, функціональні зв'язки і відносини. Їм відповідають і певні види пояснень [3, с. 15–23].

Атрибутивне пояснення ґрунтується на наявності закономірних атрибутивних зв'язків досліджуваного об'єкта з певною властивістю (атрибутом). При такому поясненні розкривається зв'язок об'єкта з істотною, необхідною його властивістю (атрибутом), без якої об'єкт не існує і не може існувати. Елімінація цієї властивості призведе до фактичного виключення самого об'єкта. Вивченням атрибута є розкриття однієї із сторін сутності об'єкта. Атрибутивне пояснення найбільш поширено в правознавстві. Воно використовується насамперед при з'ясуванні сутності держави і права в цілому. Однак слід зазначити, що при поясненні права досить часто його сутність у нашій літературі зводиться лише до волі відповідного пануючого класу, вираженої в законі. Але адже такі властивості права, як, наприклад, нормативність і примусовість, також носять суттєвий характер. Якщо виключити хоча б одну з них, право перестане бути правом. Атрибутивне пояснення сутності об'єктів вимагає охоплення всіх його сутнісних властивостей.

Основою структурного пояснення є те, що аналізований об'єкт характеризується двосторонньою структурною організацією. Будь-який об'єкт не тільки має внутрішню структуру

(цілісність об'єкта, його елементи, порядок організації і взаємодії цих елементів), але і сам виступає як складова частина структури іншого об'єкта. У кожному внутрішньому і зовнішньому структурних зв'язках відображається та чи інша істотна властивість існуючого об'єкта. При дослідженні структурних зв'язків об'єкта розкриваються і характеризуються його істотні властивості. Внутрішні і зовнішні структурні пояснення широко поширені в юридичній науці, оскільки і держава, і право, з одного боку, структурно організовані, з іншого – самі є елементами суперструктури (держава – елемент політичної системи, право – складова частина системи нормативного регулювання в суспільстві). Все сказане стосується й інших державно-правових явищ. Так, будь-яка галузь права, виступаючи складовою системи права, характеризується своєю власною внутрішньою структурною організацією. Важливою умовою структурного пояснення є не тільки виокремлення складових цілого, але й демонстрація системоутворюючих зв'язків, що об'єднують елементи в єдине ціле і додають цілому структурної єдності. Просте зіставлення елементів, що входять у суперструктуру, виявлення загальних і специфічних рис без аналізу їхніх зв'язків не можна розглядати як завершене структурне пояснення.

Причинно-наслідкове (генетичне) пояснення базується на закономірних зв'язках аналізованого об'єкта з попередніми йому об'єктами. Головною метою такого пояснення є вивчення історичного розвитку (генезису) відповідних об'єктів, виявлення причин і умов, що спричинили виникнення досліджуваного об'єкта, факторів, що підтримують його існування і зміну. Щодо дослідження державно-правових явищ при генетичному поясненні використовується, як правило, звернення до економічних, класових, культурних і інших соціальних

причин, що визначають їхнє існування і зміну функціонування. Причинно-наслідкове (генетичне) пояснення може бути застосоване при поясненні будь-якого державно-правового інституту чи іншого явища, безпосередньо пов'язаного з правом.

Необхідність функціонального пояснення в правознавстві пояснюється тим, що функціонування аналізованого об'єкта потребує ретельно вивчення напрямів його впливу на інші явища державно-правової дійсності. У функціях держави і права виявляються їхні істотні сторони, насамперед їхня соціальна сутність. Дослідження функцій державно-правових явищ і їх наслідків створює підґрунтя для пояснення сутності цих явищ, оскільки всі головні їхні якості в обов'язковому порядку відображаються на результаті їхнього функціонування. Отже, функціональне пояснення припускає вивчення державно-правових інститутів у дії, ґрунтуючись на фактах їхнього існування, на даних про наслідки функціонування. При такому підході необхідні попереднє вивчення, аналіз результатів, що з'явилися наслідком дії досліджуваних інститутів. Функціональне пояснення є різновидом контргенетичного пояснення, що потребує звернення до наслідків функціонування відповідної системи.

Юридична наука вимагає всебічного підходу до аналізованих об'єктів. Тому переваги не має якийсь один вид пояснення і вони застосовуються у поєднанні один з одним. Це не виключає того, що в окремих дослідженнях може бути використаний якийсь один вид пояснення, наприклад, структурний, причинно-наслідковий і т.д. Такі підходи невідворотні в юридичній науці, оскільки уможливають поглиблення вивчення окремих сутнісних сторін досліджуваного об'єкта, пізнання об'єкта детальніше та конкретніше.

Прогностична функція будь-якої науки полягає у висуненні гіпотез про майбутній розвиток певних явищ, у передбаченні того, яким якісним чи кількісним змінам піддадуться відповідні явища. Передбачення є необхідною умовою визначення правильного алгоритму практичної діяльності взагалі й умовою цілеспрямованої політики зокрема. Науково обґрунтоване передбачення уможливує виконання поставлених завдань. Значний ступінь імовірності чи навіть повної визначеності наукового передбачення пов'язаний з тим, що таке передбачення ґрунтується на знанні причинно-наслідкових зв'язків, детермінованості, обумовленості відповідних явищ, знанні законів їхнього розвитку. Передбачення орієнтує на вдосконалення державно-правових явищ можливо лише з урахуванням загального соціально-політичного, економічного, і культурного стану еволюції суспільства, оскільки держава і право мають подвійну соціально-правову природу: 1) рівень розвитку держави і права обумовлені самим суспільством; 2) держава і право впливає на суспільство через державний апарат управління і систему правового регулювання. Неврахування цих зв'язків зводить нанівець справжнє наукове прогнозування трансформації державно-правової дійсності. Такий підхід обумовлений тим, що формулювання юридичною наукою прогностичних положень неминуче повинне спиратися на знання і прогнози розвитку суспільних явищ, тісно зв'язаних з державою і правом.

Самостійно юридична наука не в змозі займатися розробкою прогнозів усіх соціально-економічних явищ, пов'язаних із правом, тому при прогнозуванні вона має спиратися на досягнення інших наук, використовувати вже готові прогнози, сформульовані неюридичними науками. Проте прогностичний характер відображення

в праві має умовно межі соціального, гносеологічного і правового характеру. Соціальні межі відображаються в тому, що законодавство повинно не лише правильно відображати майбутнє перетворення суспільних відносин, а й враховувати реальні суспільні, конкретно-історичні можливості його досягнення. Соціально-правове прогнозування може бути плідним тільки в тому разі, якщо їх основою є вивчення загальних закономірностей розвитку суспільства. Із цією метою слід досліджувати економічні, політичні, соціально-психологічні, демографічні та інші явища в житті суспільства, що в сукупності визначають можливості правового регулювання суспільного життя, виявити об'єктивні закономірності цих явищ [4, с. 19].

Оціночно-нормативна (або методологічна) функція науки полягає в тому, що наука формулює нормативні (методологічні) положення, принципи наукового дослідження правової дійсності, різноманітні правила та рекомендації практичної діяльності в галузі правотворчості, правозастосування, реалізації права для доцільної діяльності людини в тій чи іншій її сфері. Оціночно-нормативну функцію виконують як теоретичні, так і емпіричні науки, оскільки наука, розкриваючи закономірності розвитку явищ, прогножуючи їхню трансформації, формулює такі правила доцільної діяльності людини, за яких визначаються напрями та програма для досягнення тих чи інших цілей. Зазначені правила формулюються на підставі оцінювання ефективності регулювання суспільних відносин нормами національного законодавства, що дозволяє виявляти недоліки і усувати прогалини правового регулювання.

Висновки. Таким чином, оціночно-нормативна і прогностична функції інтегрують юридичну науку з іншими

науками. Так, при формулюванні різних правил доцільної діяльності, юридична наука базується на знаннях соціальних, гуманітарних і технічних наук. Обсяг нормативних розпоряджень неоднаковий у різних галузях юридичної науки, у різних конкретних теоріях. У загальній теорії держави і права найбільший обсяг нормативних положень займають у вченнях (конкретних теоріях) про правотворчість, про тлумачення і застосування права. Щодо правотворчості наукою розробляється й удосконалюється система правил юридичної техніки, стосовно теорії тлумачення – система правил тлумачення чинних правових норм, стосовно теорії правозастосування – система правил їхнього застосування.

Необхідно також указати на те, що представлені вище функції юридичної науки не є вичерпними, тому у літературі можна зустріти й опис інших функцій. Так, у окремих підручниках називаються, наприклад, такі функції, як теоретична, культурно-світоглядна, евристична, практично-організаційна, виховна, безпосередньої продуктивної сили, духовного перетворення світу тощо. Проте, при аналізі функцій юридичної науки слід виходити з того, що основним її призначенням є виробництво і збільшення наукових знань про державно-правову дійсність. Використання цих знань у тій чи іншій сфері людської діяльності не означає, що це діяльність самої науки. Так, наука нічого не організує, не виховує, нічим не керує, хоча наукові знання є підґрунтям для будь-якої раціональної діяльності й у сфері виробництва, управління (у тому числі державного), правового регулювання, виховання і т.д. Якщо безмежно розширювати коло функцій науки, то, напевно, усі напрями впливу держави, права та окремих соціальних інститутів можна приписати й юридичній науці.

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомірова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Основи наукових досліджень» для студентів / Укл. О.В. Панухник, Я.Г. Федотова. Тернопіль : ТНТУ, 2018. 183 с.
3. Харт Х. Л. А. Концепція права / пер. с англ. Н. Комарова. К. : Сфера, 1998. 236 с.
4. Законодавство: проблеми ефективності / за ред. В.Б. Авер'янова, В.Н. Денисова, В.Ф. Сіренка, Я.М. Шевченко. Київ: Наук. думка, 1995. 232 с.

Митрофанов І., Уманська А. Функції юридичної науки

У статті розглядається актуальність проблеми визначення виконуваних юридичною наукою функцій сьогодні. При цьому функції в запропонованій роботі розуміються як основні напрями наукової діяльності, що віддзеркалюються в її завданнях (меті). Аналізуються такі функції юридичної науки: гносеологічна (пізнавальна) як основа теоретико-пізнавальної, емпірико-описова, аналітична функція (функція пояснення), прогностична, оціночно-нормативна (або методологічна). Робиться висновок, що оціночно-нормативна і прогностична функції інтегрують юридичну науку з іншими науками. Так, при формулюванні різних правил доцільної діяльності, юридична наука базується на знаннях соціальних, гуманітарних і технічних наук. Обсяг нормативних розпоряджень неоднаковий у різних галузях юридичної науки, у різних конкретних теоріях. У загальній теорії держави і права найбільший обсяг нормативних положень займають у вченнях (конкретних теоріях) про правотворчість, про тлумачення і застосування права. Щодо правотворчості наукою розробляється й удосконалюється система правил юридичної техніки, стосовно теорії тлумачення – система правил тлумачення чинних правових норм, стосовно теорії правозастосування – система правил їхнього застосування. Також зазначається, що представлені в статті функції юридичної науки не є вичерпними, тому у літературі можна зустріти й опис інших функцій. Так, у окремих підручниках називаються, наприклад, такі функції, як теоретична, культурно-світоглядна, евристична, практично-організаційна, виховна, безпосередньої продуктивної сили, духовного перетворення світу тощо. Проте, при аналізі функцій юридичної науки слід виходити з того, що основним її призначенням є виробництво і збільшення наукових знань про державно-правову дійсність. Використання цих знань у тій чи іншій сфері людської діяльності не означає, що це діяльність самої науки. Так, наука нічого не організує, не виховує, нічим не керує, хоча наукові знання є підґрунтям для будь-якої раціональної діяльності й у сфері виробництва, управління (у тому числі державного), правового регулювання, виховання і т.д. Якщо безмежно розширювати коло функцій науки, то, напевно, усі напрями впливу держави, права та окремих соціальних інститутів можна приписати й юридичній науці.

Ключові слова: наука, юридична наука, функції юридичної науки, наукова діяльність, напрями наукової діяльності, юриспруденція.

Mytrofanov I., Umanska A. Functions of legal science

The article considers the relevance of the problem of defining the functions performed by legal science today. At the same time, the functions in the proposed work are understood as the main directions of scientific activity, which are reflected in its tasks (purpose). The following functions of legal science are analyzed: epistemological (cognitive) as the basis of theoretical-cognitive, empirical-descriptive, analytical function (explanatory function), prognostic, evaluative-normative (or methodological). It is concluded that the evaluative-normative and prognostic functions integrate legal science with other sciences. Thus, when formulating various rules of appropriate activity, legal science is based on knowledge of social, humanitarian and technical sciences. The scope of normative orders is not the same in different

branches of legal science, in different specific theories. In the general theory of the state and law, the largest volume of normative provisions is occupied by teachings (specific theories) on law-making, on the interpretation and application of law. With regard to law-making, science develops and improves a system of rules of legal technique, with regard to the theory of interpretation – a system of rules of interpretation of current legal norms, with regard to the theory of law enforcement – a system of rules of their application. It is also noted that the functions of jurisprudence presented in the article are not exhaustive, so you can find descriptions of other functions in the literature. Thus, in some textbooks, for example, such functions as theoretical, cultural-worldview, heuristic, practical-organizational, educational, direct productive force, spiritual transformation of the world, etc. are named. However, when analyzing the functions of legal science, it should be assumed that its main purpose is the production and increase of scientific knowledge about state-legal validity. The use of this knowledge in one or another sphere of human activity does not mean that it is the activity of science itself. Yes, science does not organize anything, does not educate, does not manage anything, although scientific knowledge is the basis for any rational activity in the field of production, management (including state), legal regulation, education, etc. If the range of functions of science is infinitely expanded, then, probably, all directions of influence of the state, law and individual social institutions can be attributed to legal science.

Key words: science, legal science, functions of legal science, scientific activity, areas of scientific activity, jurisprudence.